

ART AND THEORY

REVIEW OF THE FACULTY OF FINE ARTS

DEPARTMENT OF ART THEORY

Volume I • Number 1 • April 2015

UDK 7.01(082)

ISSN 2406-2162

ЗБОРНИК ФАКУЛТЕТА ЛИКОВНИХ УМЕТНОСТИ

УМЕТНОСТ И ТЕОРИЈА

ОДСЕК ЗА ТЕОРИЈУ УМЕТНОСТИ

Година I •

Број 1 •

Април 2015 •

Факултет ликовних уметности • Београд

UDK 7.01(082)
ISSN 2406-2162

Универзитет уметности у Београду
Факултет ликовних уметности
ОДСЕК ЗА ТЕОРИЈУ УМЕТНОСТИ

ЗБОРНИК ФАКУЛТЕТА ЛИКОВНИХ УМЕТНОСТИ

Година I • Број 1 • Април 2015 •

УМЕТНОСТ И ТЕОРИЈА

УНИВЕРЗИТЕТ
УМЕТНОСТИ
У БЕОГРАДУ

ФАКУЛТЕТ
ЛИКОВНИХ
УМЕТНОСТИ

Београд
2015.

УМЕТНОСТ И ТЕОРИЈА

Година I • Број 1 • Април 2015

ЗБОРНИК ФАКУЛТЕТА ЛИКОВНИХ УМЕТНОСТИ

<http://www.flu.bg.ac.rs> / redakcija@flu.bg.ac.rs

Издавач:

Факултет ликовних уметности у Београду
Одсек за теорију уметности

За издавача:

Мр Димитрије Печић, редовни професор, декан

Главни уредник:

Др Бојана Шкорц, редовни професор

Одговорни уредници:

Др Сања Филиповић, доцент
Др Саша Радојчић, доцент

Комисија за издаваштво Флу:

Др Милета Продановић, редовни професор
Др Миљивој Мишко Павловић, доцент

Чланови редакционог одбора и рецензенти:

Др Јелена Тодоровић, ванредни професор (Србија)
Др Никола Шуица, ванредни професор (Србија)
Др Александра Кучековић, доцент (Србија)
Др Александра Јоксимовић, ванредни професор (Србија)
Др Здравко Јоксимовић, редовни професор (Србија)
Др Бојана Матејић, доцент (Србија)
Др Јелена Станисављевић, ванредни професор (Србија)
Др Исидора Кораћ, доцент (Србија)
Др Миља Вујачић, виши научни сарадник (Србија)
Др Емил Каменов, Академик (Србија)
Др Ирена Ристић, доцент (Србија)
Др Бранка Кузмановић, ванредни професор (Србија)
Др Предраг Драгојевић, ванредни професор (Србија)
Др Ана Марјановић — Шејн, редовни професор (САД)
Др Благомир Папазов, редовни професор (Бугарска)
Др Предраг Чичовачки, редовни професор (САД)

Превод, лектура и коректура:

Александра Марковић
Бојана Новаковић Скопљак

Стручна класификација (UDK) чланака Зборника:

Исидора Митровић Ангеловски

Графичко уређивање и дизајн:

Др Сања Филиповић

Штампа: Дигитално издање

UDK 7.01(082)

ISSN 2406-2162

ART AND THEORY

Volume I • Number 1 • April 2015

REVIEW OF THE FACULTY OF FINE ARTS

<http://www.flu.bg.ac.rs> / redakcija@flu.bg.ac.rs

Publisher:

Faculty of Fine Arts in Belgrade
Department of Art Theory

For publisher:

Dimitrije Pecic, Ma Full Professor, dean

Chief Editor:

Bojana Skorc, PhD Full Professor

Responsible Editor:

Sanja Filipovic, PhD Assistant Professor
Sasa Radojcic, PhD Assistant Professor

Board for publishing Flu:

Mileta Prodanovic, PhD Full Professor
Milivoj Misko Pavlovic, PhD Assistant Professor

Editorial Board and reviewers:

Jelena Todorovic, PhD Associate Professor (Serbia)
Nikola Suica, PhD Associate Professor (Serbia)
Aleksandra Kucekovic, PhD Assistant Professor (Serbia)
Aleksandra Joksimovic, PhD Associate Professor (Serbia)
Zdravko Joksimovic, PhD Full Professor (Serbia)
Bojana Matejic, PhD Assistant Professor (Serbia)
Jelena Stanisavljevic, PhD Associate Professor (Serbia)
Isidora Korac, PhD Assistant Professor (Serbia)
Milja Vujacic, PhD Senior Research Fellow (Serbia)
Emil Kamenov, PhD Academician (Serbia)
Irena Ristic, PhD Assistant Professor (Serbia)
Branka Kuzmanovic, PhD Associate Professor (Serbia)
Predrag Dragojevic, PhD Associate Professor (Serbia)
Ana Marjanovic — Shane, PhD Full Professor (USA)
Blagomir Papazov, PhD Full Professor (Bulgaria)
Predrag Cicovacki, PhD Full Professor (SAD)

Translation, editing and proofreading:

Aleksandra Markovic
Bojana Novakovic Skopljak

Expert classification (UDC) of Review articles:

Isidora Mitrovic Angelovski

Grafic editing and design:

Sanja Filipovic, PhD

Print: Digital edition

UDK 7.01(082)

ISSN 2406-2162

Часопис *Уметност и теорија* Факултета ликовних уметности у Београду објављује прилоге из области друштвено-хуманистичких наука (психологија, педагогија, методика, историја уметности и друге), филозофије, теорије уметности, прилоге из уметничких пројеката ликовних уметника, аутопоетичке текстове, као и приказе и осврте. Часопис посебно охрабрује интердисциплинарни приступ.

Филозофија

Психологија

Ликовна педагогија

Историја уметности

Теорија уметности

Ауто-поетике

Прикази и осврти

САДРЖАЈ

ПСИХОЛОГИЈА

страна 9

Војана Škorc

ОВОДНЕ MISLI ..... 10 – 15

Биљана Пејић

СЛОЖЕНОСТ И ЕСТЕТСКА ПРОЦЕНА..... 16 – 23

ЛИКОВНА ПЕДАГОГИЈА

страна 25

Сања Филиповић

СМИСАО, ЗНАЧАЈ И ФУНКЦИЈА ЛИКОВНОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА ..... 26 – 37

Александра Јоксимовић

СТРУЧНО/ПЕДАГОШКО ОБРАЗОВАЊЕ НАСТАВНИКА ЛИКОВНИХ УМЕТНОСТИ: УМЕТНИК — НАСТАВНИК ИЛИ НАСТАВНИК УМЕТНОСТИ ..... 38 – 47

Милица Војводић

УТИЦАЈ ЛИКОВНОГ ПЕДАГОГА НА РАЗВОЈ МОТИВАЦИЈЕ УЧЕНИКА У ЛИКОВНОМ ИЗРАЖАВАЊУ ..... 48 – 57

Јелена Станисављевић и др Сања Филиповић

АНАЛИЗА ДЕЧЈИХ ЦРТЕЖА У ФУНКЦИЈИ РАЗМАТРАЊА И РАЗУМЕВАЊА БИОЛОШКИХ ПОЈМОВА И ПРОЦЕСА ..... 58 – 63

ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ

страна 65

Jelena Todorović

READY TO BE ANYTHING IN THE ECSTASIE OF BEING EVER (THOMAS BROWNE) — THE TEMPORAL AND SPATIAL PLURALITY IN W. G. SEBALD'S THE RINGS OF SATURN ..... 66 – 77

Лука Трипковић

РУИНЕ. СПОМЕНИЦИ ИЗ НЕХАТА ..... 78 – 83

ТЕОРИЈА УМЕТНОСТИ

страна 85

АУТО — ПОЕТИКЕ

страна 95

ПРИКАЗИ И ОСВРТИ

страна 109

Dejan Grba

I CITE (VERY) ART**(Re)kreativnost u savremenoj umetnosti** ..... 86 – 93

Адам Пантић

МЕХАНИЧКА ЈЕДНОЧИНКА МИРА И МИЛЕ..... 96 – 99

Мр Здравко Јоксимовић

УМЕТНОСТ СКУЛПТУРЕ —**КАО ЛИНГВИСТИЧКО ИСКУСТВО** ..... 100 – 107

Виктор Мијатовић

ПРЕДЛОГ ЗА ПРЕВОЂЕЊЕ — УМЕТНОСТ КОПИЛАДИ**СА НЕПОПУЛАРНИХ УЛИЦА** ..... 110 – 113

Зоран Димовски

РУКОМ ПИСАН ТЕКСТ НА РАДОВИМА**У ВИЗУЕЛНИМ УМЕТНОСТИМА** ..... 114 – 119

Nikola Šuica

BEZ IMALO CENZURE ..... 120**FENOMENI — HIMNE INTENZITETA** ..... 121 – 123

Čeda Petrović

УМЕТНИЧКА ДЕЛА ИЗ СЕНКЕ ..... 124 – 126**УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ** 127

Психологија

OBODNE MISLI

Bojana Škorc
Odsek za teoriju umetnosti, Fakultet likovnih umetnosti
Univerzitet umetnosti u Beogradu

UDK 159.954

REZIME

Studija se bavi pitanjem stvaranja kreativnog odgovora na neku otvorenu situaciju stvaranja. Kombinuju se nalazi i teorije više različitih pristupa i autora i postavljaju u kontekst osnovne ideje: kreativni impulsi za nove ideje i rešenja ne dolaze iz osnovnog, svesnog misaonog toka, nego iz perifernih, nepotpuno osvešćenih asocijativnih polja. Polazna hipoteza se ilustruje idejom zone narednog razvitka i psihologije Vigotskog, modelima svesti Viljema Džejsma i Junga, kao i psihometrijskim nalazima Gilforda. Ove ideje se diskutuju sa pozicije neposrednog profesionalnog iskustva u radu sa grupama i istraživanja koja su rađena u ličnoj psihološkoj praksi. Preduslov za stvaranje kreativnog odgovora ili pojavu ideje u nekoj situaciji je otvorenost i osetljivost za varijacije perifernog misaonog, čulnog ili socijalnog polja.

Ključne reči: svest, podsvesno mišljenje, kreativno mišljenje

Oberon, Titanija i Pak plešu sa vilama, Vilijam Blejk, 1786.

Obodne misli

Istraživanje suprotnosti između centra i margine ima veliki značaj u psihologiji kreativnosti ali i u individualnoj psihologiji procesa stvaranja. Ova tenzija između suprotnosti se pojavljuje na više različitih, paralelnih planova - planu svesnog centra i podsvesnih struktura, svesnog fokusa i podpražne percepcije, ali i u socijalnom smislu u interakciji kao centar grupe (dominantni) i periferija (manje važni članovi grupe).

Pored budne, svakodnevne svesne funkcije, koju podrazumevamo kada kažemo da smo koncentrisani na nešto, postoji vrlo složen sistem predsvesnih i automatskih misaonih procesa koji najčešće protiču izvan polja svesti. Uobičajeno shvatanje čoveka kao racionalno kontrolisanog bića, bilo je poljuljano početkom 20-og veka, isprva nalazima iz polja psihopatologije koja nepogrešivo dokazuju postojanje moćnih nesvesnih funkcija ličnosti. Psihoanaliza je učinila odlučujući korak i tom smeru, objašnjavajući nesvesno kao unutrašnju prisilu koja čini da osoba čini nešto što ne može da objasni (na primer, neurotični simptom), kao da to nešto stiže izvan nje. Uvodjenje nesvesnih procesa u polje legitimnog naučnog predmeta, omogućilo je da se proširi razumevanje svesti i njenog odnosa prema potisnutim, zaboravljenim sadržajima.

Oko početka 21. veka se postepeno obnavlja interes za ovaj obodni, podpražni nivo mišljenja, ovaj put uz pomoć graničnih nauka. Neurolingvistika, na primer, jasno pokazuje da je jednostavan dijalog između dve osobe neobjašnjiv fiziološki, naime, brzina kojom govorimo i razmenjujemo reči je veća od zabeleženih fizioloških parametara mišljenja.¹ Dok se akcioni potencijali nervnih impulsa tek pripremaju u našem centralnom nervnom sistemu, rečenica je izgovorena. Proces govora ne teče svesno, jer bi tada bio znatno sporiji. Kako je moguć razgovor?

Brzina i efikasnost sa kojom činimo većinu stvari mnogo je veća nego što je brzina našeg nervnog aparata zaduženog za to. Nalazi pokazuju da igrači tenisa koriste predsvesne, anticipatorne mehanizme koji su mnogo brži u vremenu nego što bi svesna misao ikada bila. Sfere predsvesnih i podsvesnih kognitivnih procesa predstavljaju nemoguć zadatak za istraživača današnjice, ukoliko im se pristupa preko fizioloških parametara. Ipak, njihovo postojanje, iako neprijatno za objektivno orijentisanog istraživača, ne može da se porekne. Značaj nesvesnih mehanizama mišljenja retko je u fokusu istraživača, ali je potrebno primetiti njen značaj i vezu sa kreativnim procesima.

Psihologija kreativnosti se odavno bavi pitanjem kreativnog mišljenja, posebno procesa pomoću kojih se stvaraju novi misaoni sadržaji. Naučno pitanje toga šta je kreativni proces se značajno menjalo sa uvodjenjem novih teorija mišljenja i značenja. Dok je za rane faze istraživanja kreativnosti stvaralačko mišljenje bilo posmatrano kao izuzetan proces vezan za izuzetne osobe (studije genija iz 19-og veka), postepenim proširivanjem znanja iz ove oblasti, kreativno mišljenje je počelo da se prepoznaje u većoj grupi pojedinaca. Nije više bila reč o geniju, nego o darovitim osobama. Prikupljanje značajne količine psihometrijskih, masovnih studija (Guilford) otvorilo je pravce daljeg shvatanja kreativnog mišljenja: ne govorimo više o izuzetnoj, nego posebnoj osobi koja može da se bavi širom lepezom aktivnosti. Tako dobijamo studije kreativnih stručnjaka, umetnika, pronalazača, nastavnika, profesionalaca u biznisu.² Geštalt psihologija je pri posmatranju kreativnih procesa pokušala da uspostavi lančani redosled bitnih pod-procesa: suočavanje sa problemom, inkubacija, iluminacija i rešavanje, od čega je posebno ostala intrigantna faza iluminacije kao fenomen koji nije do kraja moguće objasniti uslovima u situaciji.

1 Gray, J. (2006) *Consciousness – creeping up on the Hard Problem*, Oxford University Press.

2 Sternberg, R.; Grigorenko, E.; Singer, J. (2005) *Creativity – from Potential to Realization*. American Psychological Association, Washington: Washington DC.

Takodje je nije bilo moguće objasniti faktorom ličnosti. Šta se događa u periodu kada naš um napušta nerešiv problem i fokusira se na druge predmete? Da li u ovom praznom hodu postoje manje vidljivi, neprepoznatljivi procesi koji su odlučujući za stvaranje novog misaonog produkta? Bilo bi od koristi prepoznati podsvesne, subliminalne misaone tokove koji pripremaju fazu iluminacije, a koji se odigravaju u tihoj, inkubatornoj fazi. Epštajn veruje da je kreativna sposobnost povezana sa sposobnošću da se primete i „uhvate“ obodne ideje sa periferije ili ispod praga svesti. On veruje da svi ljudi imaju stalni protok kreativnih asocijacija i misli na obodu pažnje. One su dinamične, bogate i brze, brzo se pojavljuju i nestaju – beže kao zečevi, kaže autor. Kreativna osoba se razlikuje po tome što je u stanju da uhvati i upotrebi ove misli - zečeve u begu.¹

Budna svest je nalik pokretnom reflektoru koji u trenutku osvetljava sadržaje u fokusu, ali isto tako baca slabije svetlo na sadržaje oko fokusa. Ovaj fenomen aktivne periferije vidi se već na nivou memorijskog rada. Objekti koji kroz naš vizuelni aparat proteknu suviše brzo, u trajanju manjem od 5ms, ne mogu da dospeju u fokus opažajnog polja, ali se ni ne odbacuju potpuno. Oni se privremeno smeštaju u određenu vrstu privremenog magacina iz koga mogu da dospeju u opažajni fokus tek kada se naša pažnja defokusira, opustimo se, umirimo, zatvorimo oči i time smanjimo dotok spoljnjih stimulusa u svest. Nepotpuno opaženi sadržaji tada dospevaju u svest, i dok smo opušteni čini nam se kao da stižu iz nekog drugog izvora izvan nas. Ovaj oblik memorisanja se naziva ikonička memorija i predstavlja tek prvi, površni sloj obrade informacija, sa dubljim ulaženjem u složenije funkcionalne slojeve, sve je teže pratiti transformisanje mentalnih sadržaja i obradu opaženih informacija.

Polje značenja i zona narednog razvitka

Istraživanja znaka i značenja predstavljaju fundamentalnu, ali i najkompleksniju oblast psihologije. Ljudsko biće je svoj specifičan položaj na planeti definisalo sasvim novim vidom prilagođavanja – odvajanjem od neposredne fizičke datosti. To znači i kreiranjem potpuno nove, virtuelne, izvedene realnosti koja se sastoji od simbola i značenja. Psihološko biće čoveka ne počiva više na uslovima fizičkog preživljavanja, već preživljavanja u socijalnom, interaktivnom smislu, snalaženjem u svetu simbola. Naša realnost je kulturalno uslovljena, posredovana preko drugih, zato odstupa iz primarne biološke prirode naše vrste. Imajući to u vidu neki autori našu vrstu nazivaju **animal symbolicum**.²

U psihološkoj teoriji viših mentalnih funkcija, Lav Vigotski uvodi ideju „zone narednog razvitka“. Vidi je kao psihološko/informatičko polje potencijala, polje koje je kognitivni prostor u svakome od nas i u kome se kroz gradjenje odnosa sa drugima, bilo da su to ljudi, ideje, produkti kulture ili neka druga zajednička tvorevina, stvara mogućnost za novi razvojni iskorak. Zona narednog razvitka je otvoreno, dinamično polje u kome se stvaraju novi mentalni produkti, nove misli, saznanja, estetski doživljaji. Ono kao prsten okružuje dostignuti nivo razvoja i predstavlja obod oko njega u kome postoji seme novog razvojnog smera. Kultura gradi značenje, ona je združena delatnost svih učesnika i nalazi se u dinamičnoj sprezi između pojedinca i socijalne mreže. U gradjenju kontakta sa nekim kulturnim uticajem nismo pasivni, nego unosimo simbole u svoj unutrašnji plan, koji ga samim unosom transformiše i menja. Možemo razumeti kulturu kao fundament naše vrste, koji je u neprekidnom procesu promene.

Ljudska misao je, prema tome, i to svaka misao, kreativna već zbog toga što postoji. To znači da se u svakom saznajnom činu nalazi koncentrat čitave istorije ljudske kulture – simbol, ideja, struktura, reč.³

1 Epstein, R. (1996) Capturing creativity, *Psychology Today*, July. 01.

2 Ivić, I. (1987) *Čovek kao animal symbolicum*, Beograd: Nolit.

3 Vigotski, L. (1977) *Mišljenje i govor*, Beograd: Nolit.

Obodne misli kao polje gradjenja značenja

O nečemu nalik obodnim mislima govori već Viljem Džejsms, osnivač rane psihologije svesti, on svest opsuje kao kružnicu sa centrom koji predstavlja fokus, dakle ono na šta smo trenutno usmereni. Oko centra se nalazi polje asocijacija, automatski povezanih značenja koja se pobudjuju pri aktivaciji centra.¹

Njegovu ideju oko pola veka kasnije dogradjuje Jung u svojoj teoriji tumačenja snova. Jung složenu simboliku sna traži u obodnom delu povezanih značenja koje sada trodimenzionalno postavlja kao kupu sa budnim, svesnim fokusom na vrhu, a prostorom ispunjenim bliskim ili daljim asocijacijama oko njega. Da bi se razumeo san, potrebno je pažljivo otkrivati asocijativna polja, tragati smerom ka dubini za onim što se dogodilo neposredno pre sna, utiscima prethodnog dana, starijim uspomjenama, opštim znanjima koje snevač ima, pa dalje prema udaljenim, nedovoljno racionalnim, moćnim simbolima dublje podsvesti.²

Empirijska psihologija će kasnije istoj stvari prići sa psihometrijske pozicije, Gilford otkriva, sasvim u duhu bihejviorizma, statistiku verovatnoće asocijativnih veza pojmova jezika. Najčešće ponavljane asocijacije će se usled velike verovatnoće, vezivati uz određene pojmove i tako stvarati mreže značenja. Najverovatnije veze su ujedno i one koje imaju najmanji stepen udaljenosti, originalnosti i iznenadjenja. Kreativnost, prema bihejvioristima nije posebna sposobnost, nego spremnost za povezivanje udaljenih, i tako manje verovatnih asocijacija.³ Pesnik, veruje Votson, ne piše pesmu, nego varira udaljene asocijacije, dok ih ne sklopi u originalan sklop.

Hvatanje zečeva

*Duh naučnika mora imati sposobnost da namiriše nove probleme, kao što lovački pas nanjuši divljač. Inače ne vredi. Ima doduše takvih naučnika kojima duh ima dobro razvijene noge, može da hoda dugo i daleko a da se ne zamori, ali će proći na dva koraka pored džbuna gde se krije divljač i neće je primetiti.*⁴

Milutin Milanković

Haksli u svom delu „Vrata percepcije“ razrađuje ideju (poreklom iz religije istoka) da je svakodnevna svest sužena i da je potrebno vežbati proširivanje obima svesti, što se postiže vežbom pažnje ali isto tako i, kako je čvrsto verovao, uzimanjem psihoaktivnih supstanci. Proširivanje sadržaja svesti na polje oko nje, koje istovremeno jeste njen sadržaj ali nije dostupan suženom fokusu koji nazivamo budno stanje, omogućava da se dobije novo bogatstvo ideja i doživljaja. Poznato je da je tokom procesa pisanja književnih dela, Haksli zapadao u polusvesna stanja tokom kojih je bio u stanju da se kreće, razgovara ili obavlja jednostavne poslove, a da se istovremeno njegova svest nalazila u sasvim drugom procesu, javljale su se vizije, hipermnezije, osećaj vanremenosti. Po budjenju, pisac je bio potpuno nesvestan svega što je činio za to vreme, čak i kada je to bio razgovor sa nekim.⁵

Istraživači polja svesti pokušavaju na različite načine da otkriju tehnike pomoću kojih obodne misli, podsvesni tokovi i asocijativni sklopovi mogu da se dovedu u svesni fokus. 70-ih godina 20. veka kada je u okviru hipi-revolucije obnavljan interes za granična polja svesti, uvodi se metoda deautomatizacije.

1 James, W. (1902) *The Varieties of Religious Experience*, New York: The modern library.

2 Jung, K. G. (2011) *Tumačenje snova*, Novi Sad: Psihopolis institut.

3 Guilford, J. P. (1950) Creativity, *American psychologist* 5, 444 - 454.

4 Milanković, M. (2008) *Kroz vasionu i vekove*, Beograd: Dereta, str. 113.

5 Huxley, A. (1970) *The Doors of Perception*, Harper Collins Publishers.

Ideja je da se fokus svesti menja uz pomoć prebacivanja pažnje na sadržaje koji su prirodno izvan nje: na primer, osvešćivanjem načina na koji dišemo, hodamo, držimo telo i slično. Pomeranje fokusa svesti sa uobičajenog perceptivnog zadatka prema neuobičajenom, dovodi podprazne sadržaje u svest i time je proširuje. Ispitanici koji praktikuju ovakve vežbe govore da su imali značajan priliv novih, neobičnih, originalnih i bogatih ideja za koje nisu znali da mogu da ih stvore.¹ Salvador Dali istražuje hipnogene slike nastale između budnog stanja i stanja spavanja, tako što uzima u ruku pred spavanje čvrst predmet. U trenutku ulaženja u prvi san, mišićni tonus popušta, predmet uz tresak pada i budi snevača u trenutku kada mu se pred očima odigravaju hipnagogi materijali (kasnije pretočeni u neobična likovna dela).

Polje razvoja metoda za „lov na obodnu svest“ je bogato i otvoreno, srešće se tu svašta, od šarlatanskih vodiča u mistična učenja do neuroloških studija. Ono što je osnovni nedostatak ovih pristupa je sistemsko poricanje značaja drugih ljudi, društvene grupe i kulture. Najvažniji procesi se odvijaju u ponorima individualne podsvesti, putem manipulacije silama u njoj. Individua se doživljava kao univerzum za sebe, entitet u vakuumu, što je sa stanovišta psihologije pojednostavljen, nekonstruktivan stav. Kako nam je Vigotski nepogrešivo demonstrirao svojom materijalističko – dijalektičkom metodom prodora u mišljenje i simbol, sve je tu, sve je istovremeno i u čoveku i izvan njega. Nije moguća promena čoveka, jer čovek, pojedinac, individua, čista jedinka – odavno više ne može da postoji. Proces unutar pojedinačne svesti nisu privatna imovina te svesti, ili samo manjim delom to jesu. Oni su interiorizovane, u sebe unete konstrukcije društvenog okruženja. Današnji čovek može da bude usamljen (to sigurno spada u ozbiljne bolesti današnjice) ali ne može da bude sam. Uvek je aktivan dijalog spoljašnje-unutrašnjih intelektualnih događaja, a čovek postaje vrhovni zbir svega što je u sebe uneo i što iz sebe iznosi.

Obodni ljudi

Slično kao u polju misli, tenzija između centra i periferije pojavljuje se u grupnoj dinamici. Uobičajena komunikacija podrazumeva unapred pretpostavljene sheme kroz koje se kreće, uloge koje članovi grupe preuzimaju, hijerarhiju članova po nekom zamišljenom kriterijumu. Prema mom profesionalnom iskustvu, radeći sa velikim brojem ljudi i različitim grupama, grupna dinamika i kreativnost često je zavisila od manje vidljivih, pratećih procesa. Kreativni doprinos grupi često je dolazio iz sasvim neočekivanih situacija, od učesnika u senci. Otvorena grupna dinamika, kreativne aktivnosti, omogućavaju da se socijalni pojam centra i margine izbriše.² Često su deca u senci, školski podbacivači, „problematični“ momci, ljudi sa mentalnim teškoćama ili „neuke“ starice, dodavale grupi onu pokretačku ideju koja je uslovlila novi kvalitet aktivnosti. ³Imati uho da se čuje tih glas, ili oko da se uoči sloj ispod sloja, slobodu da se odstupi od očekivanog, uslovi su da se kreativnost pojavi, ne samo na polju ličnog puta, nego, još i više, na polju postupanja prema drugim ljudima. Kreativna situacija grupe je ona u kojoj nestaju nazivi, socijalne uloge i maske i otvara se mogućnost za autentičnu i nepredvidljivu zajedničku gradnju. Zato je pitanje stvaralaštva vezano sa pitanjem ljudske slobode.

1 Tart, C. T. ed. (1972) *Altered States of Consciousness*, New York: Anchor Books Doubleday & Company Inc. Garden City.

2 Škorc, B. (2012) *Kreativnost u interakciji*, Zemun: Mostart.

3 Ognjenović, V, Škorc, B. (2003) *Evaluacija Zdravo da ste*, Beograd: Zdravo da ste.

Obodne misli kao nova značenja

Čovek nema okolinu, nego svet.¹

Hamvaš

Centralni misaoni tok i prateća margina oko njega, svakako se pojavljuju u svim trenucima u životu, ali je prihvatanje ove paralelne egzistencije posebno važno tokom kreativnih procesa. Tada značaj margine raste, ona postaje okidač ili pokretač kreativne ideje na obodu misaonog toka, dalje od fokusa i izvan direktnog domašaja svesnog izazivanja. Faza iluminacije, „eureka“ fenomen još je jedan primer ovoga jer se kreativna ideja pojavljuje kao da je došla iznenada i spolja, iz nekog drugog prostora. Jedva dostupne, ivične misli i ideje, variranje podsvesnih sadržaja, nisu nikakvo polje za mistiku, to je prirodni način na koji naš um radi. Um ima autonomiju na nižim nivoima svesti da neprekidno prima, predviđa, konstruiše, upoređuje, odbacuje, verifikuje, kombinuje, preoblikuje potencijalne događaje, dok je naš svesni deo okupiran nečim drugim. Um je aktivni tragač, (lovac vatre) on u svakom milisekundu misaonog toka proverava hipoteze na podsvesnom planu. Razviti sposobnost kreativnog mišljenja zahteva da se razvije tolerancija za vidljive i nevidljive varijacije, sposobnost da prihvatimo paralelno postojanje suprotnih sila i napon između njih, bilo da ih vidimo u sebi samima ili u svetu u kome živimo.

Literatura

- Epstein, R. (1996) *Capturing creativity*. Psychology Today, July. 01.
- Gray, J. (2006) *Consciousness – creeping up on the Hard Problem*, Oxford University Press.
- Guilford, J. P. (1950) Creativity. *American psychologist* 5, 444 - 454.
- Hamvaš, B. (1995) *Magia sutra*, Beograd: Čigoja.
- Huxley, A. (1970) *The Doors of Perception*, Harper Collins Publishers.
- Ivić, I. (1987) *Čovek kao animal symbolicum*, Beograd: Nolit.
- James, W. (1902) *The Varieties of Religious Experience*, New York: The modern library.
- Jung, K. G. (2011) *Tumačenje snova*, Novi Sad: Psihopolis institut.
- Milanković, M. (2008) *Kroz vasionu i vekove*, Beograd: Dereta.
- Ognjenović, V, Škorc, B. (2003) *Evaluacija Zdravo da ste, Zdravo da ste*, Beograd: Akademska štampa.
- Škorc, B. (2012) *Kreativnost u interakciji*, Zemun: Mostart.
- Sternberg, R.; Grigorenko, E.; Singer, J. (2005) Creativity – from Potential to Realization, *American Psychological Association*, Washington: Washington DC.
- Tart, C. T. ed. (1972) *Altered States of Consciousness*, New York: Anchor Books Doubleday & Company Inc. Garden City.
- Vigotski, L. (1977) *Mišljenje i govor*, Beograd: Nolit.

¹ Hamvaš, B. (1995) *Magia sutra*, Beograd: Čigoja (12)

Извори фотографија:

Архив Флу, Београд
Ауторска дела

Фотографије коришћене према Creative Commons лиценци за слободну документацију:
www.commonswiki.org/wiki/Commons:Licensing#Material_in_the_public_domain
http://sr.wikipedia.org/wiki/Википедија:Ауторско_право
Wikipaintings.org